

Martin Lutheri aegne kool. J. Adamson. Uus aeg. Tartu, 1937

Aleksander II surmatakse 1.03.1881. E. Asson. Üldine ajalugu. Tartu, 1937

Keskkooli ajalooõpik Eesti Vabariigis 1918–1940

VÄINO SIRK

Ajaloõpikud olid ajal, mil eesti-keelne ajalooline kirjavara oli alles üsna piiratud, rahva ajaloo-teadvuse ja -mälu olulised kujundajad. Keskkooli ajalooõpik vormis just haritumate ringkondade ja tulevase intelli-gentsi maailmanägemust, kirjeldades ajaloo käiku põhjalikumalt, laiemalt ja mõtestatumalt.

Ajalooõpikuid kirjutasid ajaloohar-rastajad, haritlased ja teadusmehed, kes ei olnud hariduselt ajaloolased, elukut-selised ajaloouurijad, aga ka ajalooõpe-tajad. Mõned nende kümnendite õppe-raamatutest on säilitanud kultuuriloo-lise, mõned ka otse teadusliku tähen-duse tänapäevani. Neil ei ole enam rolli kooliraamatuna, olles nüüd bibliograa-filised haruldused. Küll aga kuluvad nad ära käsiraamatuna või abivahendina, ka historiograafilise uurimisobjektina aja-looharrastajatele ja päristeadlastele.

Eestikeelne keskkooli ajalooõpik on vanem Eesti Vabariigist. Vajasid ju õpikuid 1906. aastal asutatud ees-ti õppekeelega Eesti Noorsoo Kas-vatuse Seltsi tütarlastegümnaasium Tartus ning eesti haridusseltside progümnaasiumid Otepääl (Nuusta-kul), Pärnus ja Viljandis.

Mihkel Kampmaa järgi ei olnud 1917. aasta kevadel keskkooli vanemate klasside jaoks veel Eesti ajaloo õpikut ja üldajaloo osas uusima ajaloo õpikut.¹

Ühe varasema keskkooli Eesti ajaloo õpiku eellugu algab juba 1877. aastal, mil Matthias Johann Eisen avaldas "Eesti-, Liivi- ja Kuramaa ajaloo". Kriitik leidis, et Eisen on kirjutanud küll siinse maa, kuid mitte rahva ajaloo.² Teine, täien-datud trükk ilmus 1913. aastal. Visa töö-mehe M. J. Eisen andis nii üldsuse huvi kui ka koolide vajadusi arvestades 1919. aastal oma teosest välja kolmanda trü-ki, nüüd juba pealkirjaga "Eestimaa aja-lugu" ja vastavate sisuliste muudatus-tega.³ Käsitlus oli "ennemuistsest ajast" kuni Eesti Vabariigini. Et raamatut ka-sutati, osutab 4. trükk, mis ilmus 1920. aastal kahes osas.

Ajalooharrastaja kirjamees Hindrik Prants avaldas raamatu eesti vanemast ajaloo-st, mis sobis kooli kesk- ja vane-male astmele.⁴ Prants on mõtestatult

¹ M. Kampmann, Eesti koolide õpeabinõud. – Kasvatus ja haridus, 1917, nr 3/4, lk 111.

² H. Prants, Eesti rahva ajalugu. I. Tallinn, [1912], lk 2.

³ M.J. Eisen, Eestimaa ajalugu. Kolmas, üm-bertöötatud trükk. Tartu, 1919, 291 lk.

seostanud muistse vabadusvõitluse eestlaste poliitilise enesemääramisega aastail 1917–1919 ja leiab, et vapper vastuhakkamine 13. sajandil oli rahva tubliduse pandiks, mis kindlustas talle iseseisva tuleviku.

Kui mitte just õpikuna, siis käsiraamatuna õpetajale oli kindlasti kasutusel H. Prantsi aastail 1912–1913 rahvaraamatuna ilmunud "Eesti rahva ajalugu".⁵

Kultuuri- ja kirjandusloolane, usuteadlase ettevalmistusega Villem Reiman tõusis oma töödega ajalooteaduse tasemele ja rajas esimese eestlasena aluse eesti rahva ajaloo teaduslikule uurimisele. Ta kirjutas Eesti ajaloo ülevaate Soome ajaloolase Karl Olof Lindequisti "Üleüldise ajaloo" eestikeelsele tõlkele (ilmus aastail 1903–1911).

V. Reimani surma järel ilmus tema Eesti ajaloo ülevaade Hendrik Sepa toimetusel iseseisva raamatuna.⁶ See teos oli kaalukam varasematest eestlaste sulest ilmunud Eesti ajaloo ülevaadetest, ka H. Prantsi "Eesti rahva ajaloo".⁷ Käsitus ulatub vanemast ajast käesoleva sajandi alguseni. Ent autor on pühenud kaugemale minevikule, viimastele

kümneditele on jäänud kahjuks vaid 19 lehekülge sisukat teksti. Nii ei saa Reimani tööd siiski pidada terviklikuks Eesti ajaloo õpikuks.

Huvitav ja märkitav on V. Reimani hinnang oma töö esmailumise ajale (1911): "Ka Eesti rahvas seisab uue ajajärgu lävel. Ka Eesti rahvas ärkab poliitilisele elule ja sirutab ennast iseseisvuse poole omal pinnal."⁸ Märkimisväärne on V. Reimani mõte, et just raske ajalugu annab eesti rahvale tulevikulootust.

V. Reimani raamatut kasutati veel 1920. aastate lõpulgi Tartu Õpetajate Seminaris ainsa Eesti ajaloo õpikuna, kust tulevased pedagoogid ammutasid teadmisi ja maailmavaadet.⁹ Ehkki Reiman ei mõelnud kirjutada kooliraamatut, sai tema tööst siiski mitmeks aastaks parim Eesti ajaloo õpik. Meie jaoks on see aga raamat, millel on püsiv väärtus Eesti ajalooteaduse ajaloos.

Nii oli vanema põlvkonna kirjameestelt iseseisvuse alguseks ilmunud mitu väljaannet, mida võis kasutada keskkooliõpiku või käsiraamatuna. Need raamatud, mõned neist koostatud juba aastate eest teistes oludes ja teistel eesmärkidel, Eesti keskkooli vajadusi täiel määral ei rahuldanud.

Sel ajal, kui ilmusid nimetatud raamatud, ei olnud haridussüsteem Eestis välja kujunenud. 1920. aastal võeti vastu avalike algkoolide seadus, mille järgi algkool moodustas ühtluskooli esimese järgu ja oli 6-aastase kursusega. 1922. aastal järgnes avalike keskkoolide seadus, mille järgi keskkool ehk gümnaasium moodustas ühtluskooli teise järgu, kursus kestis vähemalt viis, kuid mitte üle kuue aasta. Keskkooli lõpetamine andis õiguse ilma eksamita ülikooli astuda.

Mõne aasta jooksul Eesti ajaloo õpikuid keskkoolile ei ilmunud. 1927. aastal avaldas ülikooliharidusega ajaloolane Aleksander Põrk kolm väljaannet, mis õpikule omasest laadist küll tihti kõrvale kaldusid.¹⁰ A. Põrk jäi veel eesti ajaloolaste rahvuslik-romantilise suuna esindajaks.¹¹ Ta on aga analüüsinud algallikaid, esitanud neist väljavõtteid, tema õpikutes leidub ka muistendeid, historiograafilisi ja teadusloolisi kõrvalepõikeid. Nii teaduslikust aspektist kui ka kooliõpikuna ei tõusnud Põrki tööd näiteks V. Reimani raamatu tasemeni.

⁴ H. Prants, Eesti vanem ajalugu. Koolidele ja iseõppimiseks. Omapärane arenemise aeg. Muinasajast vabaduse kaotamiseni. Piltidega, ajaloolise ja rahvateadlase kaardiga: Läänemere maad 13. aastajal. Tallinn, 1920, 80 lk.

⁵ H. Prants, Eesti rahva ajalugu. I. Tallinn, [1912], 264 lk.

H. Prants, Eesti rahva ajalugu. II. Tallinn, [1913], 312 lk.

⁶ V. Reiman, Eesti ajalugu. Trükit korraldanud *can.d.hist.* H. Sepp. Tallinn, 1920, 139 lk.

⁷ S. Vahtre, Muinasaja loojang Eestis. Vabadusvõitlus 1208–1227. Tallinn, 1990, lk 32.

⁸ K. O. Lindequist, Üleüldine ajalugu. Vana-, kesk-, uus- ja kõige uuem aeg. II osa: Uus ja kõige uuem aeg. 97 pildiga. Tartu. [1911], lk 623.

⁹ Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928. Tartu, 1929, lk 408.

¹⁰ A. Põrk, Eesti ajalugu I. Vanem iseseisvuse aeg kuni 1227. aastani. Tallinn, 1927. 8+175 lk; A. Põrk, Orduaeg ja pärisorjuse algus Eestis 1227–1561. Eesti ajaloo II osa esimene anne. Tallinn, 1927. (2) + 80 lk; A. Põrk, Eesti ajalugu. II. Ordu, Taani, Poola ja Rootsi aeg Eestis 1227–1721. Tallinn, 1927. (4) + 144 lk.

¹¹ S. Vahtre, Muinasaja loojang Eestis. Vabadusvõitlus 1208–1227. Tallinn, 1990, lk 36.

1920. aastatel kujunes rahvuslik ajalooteadlaskond ja hakkasid tekkima eeldused uuelaadiliste Eesti ajaloo üldkäsitluste ja õpikute kirjutamiseks. Esimestele Eesti ajaloo õpikutele oli olnud iseloomulik valdavalt vanema aja käsitlus. Kui uuemaid ajajärke (19. sajand – 20. sajandi algus) üldse vaadeldi, siis tehti seda linnulennuliselt ja sageli sisuliselt nõrgalt.

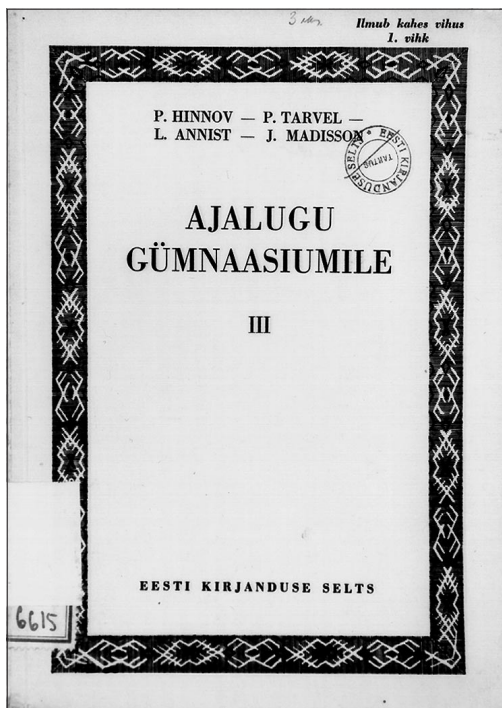
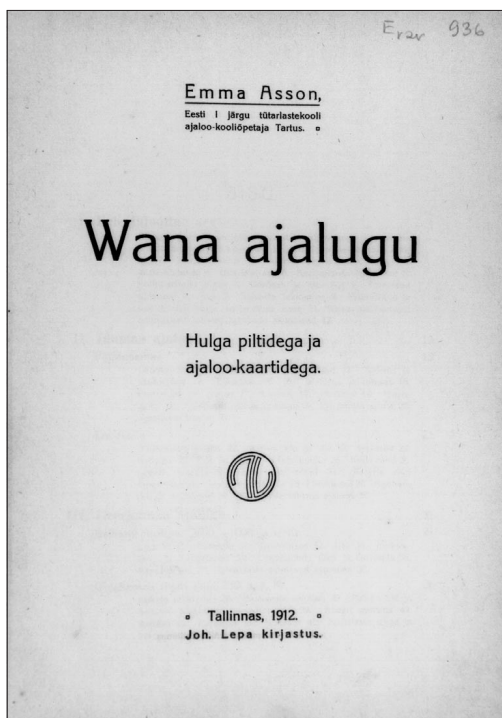
Seda arvestades seadis Hans Kruus, teadusliku eestikeskse ajalookäsitluse silmapaistvamaid noori esindajaid, eesmärgiks anda süstemaatiline ülevaade kodumaa ja rahva minevikust 19. sajandil ja 20. sajandi algul.¹² Raamat oli mõeldud keskkooliõpikuks. Ent samas oli ta ka õpetajale määratud, sest õpetajategi teadmised jätsid Eesti uuema ajaloo osas soovida. Huvitav on jälgida, kuidas teadlane on surunud õpik-käsiraamatu lehekülgedele oma jooksva uurimistöö tulemusi.

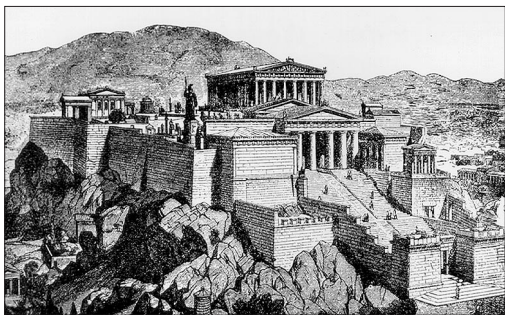
Kruusi tööviljaks ei olnud lihtsalt õpik kui tarbetekst, mis peagi asendatakse uuega ja minetab oma väärtuse. Ehkki raamat ei olnud õpikuna laitmatu (näiteks puudusid illustratsioonid), kasutati seda üsna mitmes koolis veel 1930. aastate lõpulgi.¹³ Ajaloo käigu tõttu, mis lõpetas H. Kruusi ja mitme tema põlvkonna ajaloolase töö, jäi see väike raamat Eesti uuema ajaloo asjalikuks ja ülevaatlikuks käsiraamatuks aastakümneteks, seda isegi veel tänapäeval. On mõtlemapanev ja iseloomulik eesti ajalooteaduse ning eesti raamatu saatuse seisukohalt, et kooliõpikuna mõeldud tööd tsiteeritakse ajaloouurimustes 60–70 aastat hiljemgi.

1920. aastate lõpuks oli õpikutega kaetud kogu Eesti ajalugu esiajast kuni lähiminevikuni. Oli ilmunud kümme-kond väljaannet. Ent suuremalt osalt olid need ebaprofessionaalsed ja vananenud. Heatasemeliste ajalooõpikute koostamist raskendas asjaolu, et eesti ajaloolased olid veel vähe ettevalmistavat tööd teha jõudnud. Puudusid kindlal teaduslikul alusel üldkäsitlused. Suurem edu võis saata vaid tõelist ajaloouurijat-teadlast, nagu H. Kruusi,

¹² H. Kruus, Eesti ajalugu kõige uuemal ajal. I. Eesti rahvusliku ärkamiseni. Tartu, 1927, 176 lk; H. Kruus, Eesti ajalugu kõige uuemal ajal. II. Tartu, 1928. 186 lk.

¹³ ERA, f 1108, n 4, s 826, l 39.

Akropolis. E. Asson. Vana ajalugu
Tallinn, 1912

kelle õpikkäsiraamat ajakohaselt valgustas uuemat ajalugu Põhjasõjast, eriti 19. sajandi algusest Eesti iseseisvuseni (õpik lõpeb Tartu rahuga).

1920. aastatel oli kooliuuendusliikumise üks põhimõtteid aktiivsus, õpilaste individuaalne tööviis. Ajaloo osas aitas neid põhimõtteid rakendada H. Kruusi aastail 1924–1929 ilmunud kolmeosaline "Eesti ajaloo lugemik", esimene omataoline eesti keeles. Koostamisprintsipiidelt lähenes see tänaseni väärtuslik lugemik teaduslikule allikapublikatsioonile.¹⁴

Viljakas ajalooõpikute autor Emma Asson hakkas õpikuid kirjutama juba tsaariajal, töötades Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlastegümnaasiumis. Selle kooli tarvis koostas ta vanaaja õpiku, mis ilmus 1912. aastal. Sellega sai E. Asson üheks alusepanijaks eesti keskkooli algupärasele üldajaloo õpikule. "Vana aja" teine, parandatud trükk ilmus 1919. aastal.¹⁵ Sama raamat ilmus 1921. aastal kolmandas ja 1924. aastal neljandas trükis (parandatult ja täiendatult). Viies trükk järgnes 1931. aastal ja sai kooliraamatute komisjonilt

positiivse hinnangu. See näitab, et E. Assoni "Vana aeg" oli Eesti keskkoolides paarikümne aasta jooksul laialdaselt kasutusel.

1918/19. õppeaastast kasutati koolides E. Assoni keskaja ajaloo õpikut.¹⁶ Kujunduselt oli see vaese aja õpik. Juba 1919. aastal järgnes teine trükk. Autor käsitles keskaega antiikajaga võrreldes pimeduse ajana. Siiski püüdis ta olla neutraalne ja hinnangute andmisel tagasihoidlik.

Johannes Adamson, 1913. aastal Tartu ülikooli lõpetanud ajaloolane, kirjutas 1924. aastal: "E. Assoni õpperaamatuid võib lugeda kõige enam kordaläinuiks (vana- ja keskaja õpperaamatud). Neis on esitatud nii poliitiline kui ka üldkultuuriline ja sotsiaalmajandusline element, s.t kõik tähtsamad ajaloo tegurid."¹⁷ Idamaade rahvastest vaatles E. Asson araabia ja türklasi, puudus aga India ja Hiina ajalugu. 1932. aastal ilmus E. Assoni "Üldine ajalugu – keskaeg" juba viiendas trükis ja sai 1933. aastal kooliraamatute komisjonis positiivse hinnangu.

Eesti õppekeelegra erakoolide avamine 1905. aasta revolutsiooni järel ajendas Tartu ülikooli ajalookandidaadi astmega lõpetanud Jaan Sitskat koostama kõrgematele rahvakoolidele ja progümnaasiumidele mõeldud "Ajaloo algõpetust" (1908). Samuti avaldas ta mahuka teose "Üleüldine ajalugu" kolmes jaos (vanaaeg 1910, keskaeg 1911, uusaeg 1908).

J. Sitska ei olnud ajalooürija, vaid tegutses 1909. aastast Tallinnas majandustegelaseks. Oma tööviisi kirjeldas ta ise järgmiselt: "Sai hulk Vene, Soome, Rootsi ja Saksa ajalooramatuid läbi vaadatud ja nende järele eelolev üleüldine ajalugu kokku seatud. Põhimõte oli võimalikult vähe pakkuda ja võimalikult põhjalikult."¹⁸

1920. aastate algul ilmus "Üleüldisest ajaloost" mitu kordustrükki, mis annab tunnistust raamatu laialdasest kasutamisest koolides. Arvustus heitis ette, et J. Sitska vana- ja keskaja õpikuis on peamiselt poliitiline ajalugu, kultuuri-, eriti aga majanduse ajalugu on üsna tagaplaanil.¹⁹ Suurrahvaste ajalooõpikutes olidki veel 20. sajandi algul erilisel tähtsal kohal poliitiline ja sõjaajalugu. Eesti rahva mentaliteet eeldas aga väikerahvale omast

¹⁴ H. Palamets, Ülevaade ajaloo õpetamise arengust. Õppevahend ajaloo-osakonna üliõpilastele. Tartu, 1968, lk 120.

¹⁵ E. Asson, Vana aeg. Teine, parandatud trükk. Tartu, 1919, 132 lk.

¹⁶ E. Asson, Keskaeg. Tartu, 1918, 124 lk.

¹⁷ J. Adamson, Meie alg- ja keskkooli ajaloo õpperaamatud. – "Kasvatus", 1924, nr 4, lk 105.

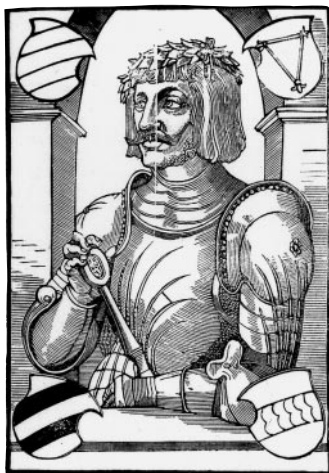
¹⁸ J. Sitska, Üleüldine ajalugu. III jagu. Uus aeg. Tallinn, 1908, lk III.

¹⁹ J. Adamson, Meie alg- ja keskkooli ajaloo õpperaamatud. – Kasvatus, 1924, nr 8, lk 250.

lähenedmist, mis väärtustab kultuuri-, majandus- ja sotsiajalajalugu.

Huvitavaid mõtteid avaldas noor teadlane Peeter Tarvel (1935. aastani Treiberg) ajalooõpetajate I üleriiklikul kongressil detsembris 1923: "Ajaloõpetamise sihiks keskkoolis on: õpilasi lähemale viia inimlikule kultuurile, neid mineviku kaudu olevikku tuua, üldiste väärtuste hindamisele, üldinimlikule solidaariteedile. [—] Evolutsioon on ajaloo mõte. Ajalugu on kõige lähemalt seotud oleva poliitilise korraga. Uuemad meetodikad nõuavad poliitilise ajaloo kõrvaletõrjumist. Osalt on see arusaamatus. Riikide ajalugu on tarvilik. Riik on elu vorm. Kuid sõjad tulevad asetada kõrvalisemale kohale ja anda mitte strateegilisi andmeid, vaid enam põhjuseid ja tagajärgi. Ajalugu ei saa jaotada poliitiliseks ja kultuuriliseks ajalooks. Majanduslikule tegevusele tuleb tähtsam koht anda. [—] Sotsiaalsed, usu- ja ideoloogilised tegurid ei saa välja jätta. [—] Kommee ja eluviiside käsitlemine kuulub rohkem algkooli."²⁰

Uusi õpikuid ei ilmunud siiski kuigi sage- li. 1922. aasta kevadel keskkoolidele saadetud "minimaalõppekavades" märgiti, et üldajaloo kursuse vanem osa tuleb läbi võtta J. Sitska vana- ja keskaja õpiku ulatuses. Seejuures ei olnud J. Sitska raamatud vana- ja keskaja kohta 1920. aastate algul ainsad eestikeelsed keskkooliõpikud.

Ulrich von Hutten (1488–1523), saksa humanist.
E. Asson. Uus aeg. Tartu, 1925

Pikkade habemete sunniviisil mahalõikamine Peetri ajal.
J. Adamson. Uus aeg. Tartu, 1937

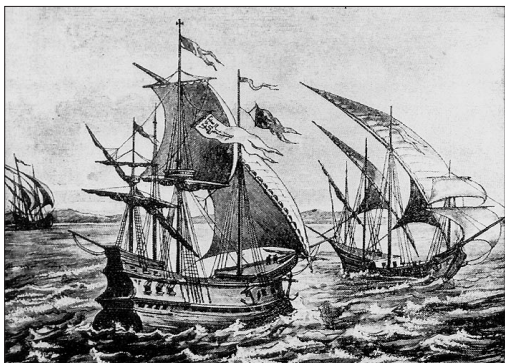
Küll aga oli J. Sitska "Üleüldise ajaloo" III jagu (uusaeg) 1921. aastani ainus eestikeelne keskkooliõpik selle ajajärgu kohta. Eriti pealiskaudseks ja ühekülgseks, õpikuks lausa kõlbmatuks peeti J. Sitska "Üleüldise ajaloo" 1921. aastal ilmunud IV jagu ("Kõige uuem aeg"), mis käsitles ajavahemikku Ameerika Iseseisvussõjast (1775–1783) kuni 1920. aastate alguseni.²¹

Seetõttu tõusis 1920. aastate algul päevakorrale uus- ja uusima aja üldajaloo õpikute väljaandmine. Väljapääsuks oli vaid õpiku tõlkimine. 1920. aasta lõpul ja 1921. aastal ilmuski eesti keeles vene ajaloolase R. Vipperi (1927–1938 Riia ülikooli professor) uusaja õpik kahes osas, milles käsitus algas 16. sajandi algusest ja ulatus Suure Prantsuse Revolutsioonini.²² Raamatu valis avaldamiseks ja toimetas Tartu Õpetajate Seminari direktor Juhan Tork. Viimase meelest ei olnud Vipperi õpik faktidekogu, vaid "ajalooline protsess, kus

²⁰ Kasvatus, 1924, nr 1, lk 3–4.

²¹ Ometi tarvitati seda raamatut mõnes koolis veel 1930. aastate lõpulgi. (ERA, f 1108, n 4, s 25, l 57.)

²² R. Vipperi, Uus aeg 1500–1789. Tõlkinud M. Tork. Toimetanud ja täiendanud J. Tork. I osa. Tallinn, 1920, lk 1–112; II osa. Tallinn, 1921, lk 113–198.

Kolumbuse laevad. J. Adamson. Uus aeg
Tartu, 1937

valgustatud tarvilises tasakaalus kõik tegurid, esimesel kohal majanduslik”.²³ Vipperi raamat oli fakti- ja ideerikas ning nõudis õpilastelt tõsist mõttetööd.

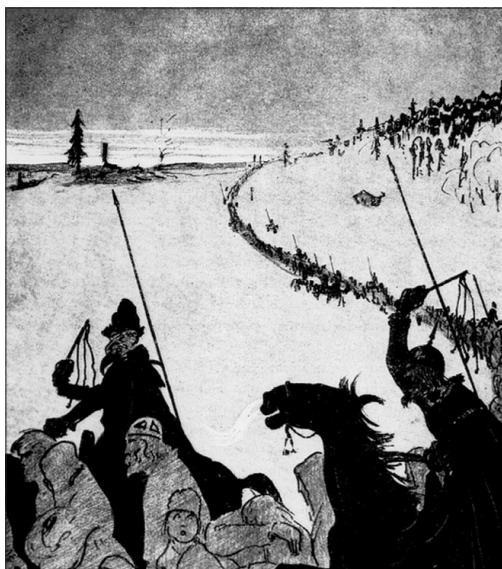
Siiski oli ka üldajaloos vaja kõrgtasemel originaalõpikuid, sest iga rahva ajalookäsitluses on rõhuasetusi ja jõujooni, mida tõlkeõpik ei kajasta. Näiteks ei olnud R. Vipperi raamatus Põhjaamaadele osutatud sellist tähelepanu, mida vajanuks Eesti keskkool. R. Vipperi raamatu tõlkimist tuleb siiski hinnata positiivselt laiemas eesti ajalookirjanduse mõttes. Ei ole ju R. Vipperi tööd unustusehõlma vajunud, neid on Venemaal trükitud avaldatud 1990. aastatelgi.

J. Tork avaldas R. Vipperi töö ainult 1789. aastani, sest Tartu ülikooli õppejõud P. Tarvel (Treiberg) oli asunud koostama uusima aja õpikut. Tal oli plaanis kolmeosaline käsiraamat “Kõige uuem aeg”, valgustamaks mineviku kuni 1914. aastani. Tegelikult ilmus kaks osa: käsitus lõppes Saksamaal 1848. aasta sündmustega.²⁴ Eessõnas märgib autor: “Olen

püüdnud teiste ajalootegurite keskel majanduslikule faktorile anda tema tähtsusele vastava koha, vaadeldes tähelepanelikumalt kui seni õpperaamatutes tehtud muutusi majanduselu vormides ja nende mõju sotsiaalpoliitilisele korrale.”²⁵ Õpilane sai ülevaate ka filosoofia ja poliitiliste mõttevoolude arengust.

J. Adamsoni hinnangul oli P. Tarveli töö “Kõige uuem aeg” ainus objektiivne õpik selle ajajärgu kohta. Nii oli antud kaudne, kuid negatiivne hinnang eeskätt Sitska vastavate õpikute kohta. Eriti hästi oli P. Tarvelil õnnestunud ülevaade Prantsuse revolutsiooni ajast.²⁶ Oli ju see aeg tema uurimisvaldkondi.

P. Tarveli kooliõpiku jaoks veidi raskepärast stiili iseloomustab lõik revolutsioonilise terrori ajast: “Jakobiinide kõikvõimeline tsentraliseeritud riik, mis üksiku isiku enda külge köitis lahutamatu sidemetega, temale mõtted, töökspidamised ja teod ette kirjutas, moodustas väiksema hüppe vanast korrast uuele kui girondiinide õigusliku rahvariigi ideaal.”²⁷ Veel mõned read tema liberalismi mõistmisest: “Inimisik on liberaalidele absoluutne väärtus, mille enesemääramisõigust peavad tunnustama nii riik kui ka kirik. Ainult isik luua ja edendada kultuuri, ainult vaba mõte, vaba isiklik algatus viib ühiskonna

Orjaks Venesse. Vene rüüstesalgad viivad inimesi kaasa Põhjasõja ajal. J. Adamson. Uus aeg. Tartu, 1937

²³ R. Vipperi, Uus aeg 1500–1789. I, lk 5.

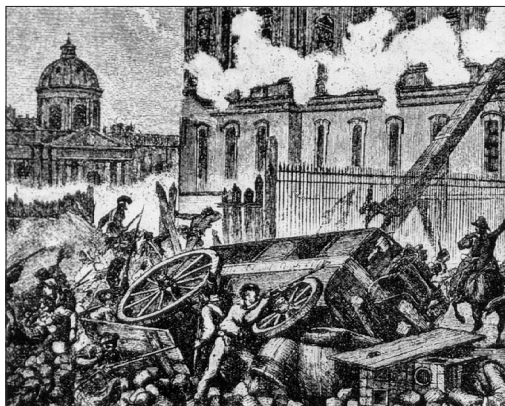
²⁴ P. Treiberg, Kõige uuem aeg 1789–1914. I. Tallinn, 1921. 107 lk; P. Treiberg, Kõige uuem aeg 1789–1914. II. Tallinn, 1923. Lk 109–250. Kolmanda osa käsikiri (1848–1914) ei ole teadaolevalt säilinud.

²⁵ P. Treiberg, Kõige uuem aeg 1789–1914. I. Lk 3–4.

²⁶ Ajaloo õpetajale I üleriiklik kongress. – Kasvatus, 1924, nr 2, lk 41.

²⁷ P. Treiberg, Kõige uuem aeg 1789–1914. I. Tallinn, 1921, lk 70.

²⁸ P. Treiberg, Kõige uuem aeg 1789–1914. II. Tallinn, 1923, lk 128.

Juulipäevad Pariisis. J. Adamson. Uus aeg
Tartu, 1937

üldisele õnnele lähemale.”²⁸ P. Tarveli elutöö katkestati jõhkralt, ta suri 1953. aastal Omskis. Kõnesolev õpik-käsiraamat on jäänud üheks ta suurimaks trükis ilmunud tööks “Ignatius Loyola” (1933) kõrval.

Taas astus esile E. Asson. Tema “Uus aeg” kannab tiitellehel ilmumisaastat 1925, tegelikult aga ilmus kahes vihus 1926. aastal rikkalikult illustreerituna eeskätt riigitegelaste portreedega.²⁹ Kõrvuti üldajalooga anti kokkusuрутuna välja ka Eesti ajalugu. Ajalooõpetaja ja õpikukriitik Villem Orav andis tööle küll negatiivse hinnangu.³⁰ Kuid raamatu teist, ümbertöötatud trükki (1932) pidas kooliraamatute komisjon soovitusel vääriliseks.

Keskkooli lõpuklassil (V klass, 11. kooliaasta) puudus ajalooõpik. Selle koostas J. Adamson ja raamat ilmus 1924. aastal, oli illustreeritud, kuid ajalookaardid jäid tehnilistel põhjustel välja.³¹ Õpik võeti hästi vastu ja seda kasutati laialdaselt. V. Orav tõstis esile õpiku elavust, asjalikkust, objektiivsust ja heade eeskujude kasutamist.³² Õpilane sai teavet 19. sajandi teadusest ja filosoofiast, kirjandusest ja kunstist anti üldistav ülevaade. Põhjalikult käsitleti poliitiliste voolude (liberalismi, sotsialismi) olemust. Käsituslaad oli üldiselt neutraalne, väikerahva vaatenurk ilmnes ta jutavates eelistustes liberaaldemokraatlikule suunale, veelgi selgemalt rahvuslikele vabaduspüüetele.

1927/28. õppeaastaks ilmus selle traditsioonilisel metoodikal põhineva õpiku teine trükk, kus ei puudunud ka kaardid ja diagrammid.

Kokku ilmus aastail 1919–1927 keskkoolile ligi 20 üldajaloo väljaannet. Aastaist 1928–1930 neid teadaolevalt ei ilmunud.

Et vanema põlve autorid olid enamasti saanud vene hariduse, avaldus nende töödes vene ülikooli ajalooõpetuse mõjusid, ka vene väljaastvate ajaloolaste mõjutusi. Nii on näiteks E. Assonil, kes oli õppinud Peterburis kõrgetematel naiskursustel, leitud mõjutusi R. Vipperi tööstest.³³

1931. aastal debüteeris Tartu ülikoolis 1921–1926 ajalugu õppinud Paul Hinnov vanaaja õpikuga.³⁴ Õppekirjanduses oli 1930. aastate algul uus nimi ka Anton Laar, teenekas õpetaja, ülempreester ja poliitikategelane (oli Asutava Kogu liige). 1932. aastal avaldas ta keskkooli keskaja õpiku.³⁵ Raamat andis tunnistust autori hoolsast tööst ja sobis õpikuks. Kahjuks suri A. Laar juba 1933. aastal.

Hea hinnangu sai J. Adamsoni vanaaja õpik keskkoolile.³⁶ V. Orava järgi oli see õnnestunud raamat, mis “õigusega väärrib seista parimate õpperaamatute nimistus”.³⁷ Kriitik tõstis esile raamatu ladusat jutustavat stiili, värviküllust ja mitmekülgset ainekäsitlust.

1934. aastal Eesti haridussüsteem reformiti riigivanem K. Pätsi dekreetidega. Keskkoool ei tähendanud siitpeale enam gümnaasiumi, vaid algkooli ja gümnaasiumi vahel asuvat kooli. Keskkoooli kursus oli viieaastane ja ulatus

²⁹ E. Asson, Uus aeg. Tartu, 1925, 232 lk.

³⁰ V. Orav. E. Asson, Uus aeg. – Kasvatus 1926, nr 11, lk 330.

³¹ J. Adamson, Kõige uuem aeg. Keskkoooli lõpuklassi kursus. Tartu, 1924, 192 lk.

³² V. Orav. J. Adamson, Kõige uuem aeg. – Kasvatus, 1925, lk 18.

³³ Kasvatus, 1924, nr 1, lk 40.

³⁴ P. Hinnov, Üldajalugu keskkoolidele. Vana aeg. Tartu, 1931, 164 lk.

³⁵ A. Laar, Üldajalugu keskkoolidele. Kesk-aeg. Tartu, 1932, 156 lk.

³⁶ J. Adamson, Üldajalugu keskkoolidele. Vana-aeg. Tartu, 1931, 208 lk. (V. Orava andmeil olevat tegelikult ilmunud 1932. aasta sügisel.)

³⁷ ERA f 1108, n 4, s 787, l 143–145.

Napoleoni tõus ja langus
J. Adamson. Uus aeg.
Tartu, 1937

5. õppeaastast 9. õppeaastani (see kaasa arvatud). Keskkooli lõpetanu õppis seega algkoolis neli ja keskkoolis viis, kokku üheksa õppeaastat. Keskkoolil põhines kolmeaastase õppeajaga gümnaasium humanitaar- ja reaalaruga. Gümnaasiumi lõpetanu läbis seega koolitee $4 + 5 + 3 = 12$ õppeaastat. 1937. aasta kevadel kehtestati riigivanema dekreediga keskkool, millel oli vaid III, IV ja V klass. Kujunes kaks keskkooli tüüpi: 3-klassiline reaalkool, kuhu astuti kuueaastase algkooli lõpetamise järel (9 õppeaastat) ja 5-klassiline progümnaasium, kuhu astuti endiselt algkooli neljandast klassist (samuti 9 õppeaastat). Mõlemast koolitüübist oli pääs gümnaasiumi ja seejärel ülikooli.

Põhjalikud koolireformid mõjutasid õppekirjanduse, s.h ajalooõpikute koostamist. Uut tüüpi keskkoolide ja gümnaasiumide kõrval jätkasid kuni 1937/38. õppeaastani tööd ka vanad (need likvideeriti 1. augustist 1938). Õpikuid koostati ja avaldati veel vana tüüpi gümnaasiumidele, eriti aga uutele keskkoolidele ja gümnaasiumidele.

Nobedalt asus uue keskkooli vajadusi rahuldama J. Adamson. Tähelepanu väärtsid ka E. Assoni ja J. Konksu õpikud. V. Orava järgi J. Adamsoni esimesed katsed pakkuda uuele keskkoolile ajalooõpikut ei õnnestunud täiel määral. Ent 1936. aastal ilmunud keskkooli III klassi (7. õppeaasta) ajalooõpik väärts kriitiku täit tunnustust.³⁸ Siin olevat autor ise end ületanud: keel ja stiil viimistletud ja eakohased. Ajaloo arenemiskäik tuleb selgelt esile, üleliigsed detailid puuduvad.

On väidetud, et J. Adamson kasutas oma õpikute koostamisel üliõpilaste ja teiste ajaloolaste abi.³⁹ Kaastöö ulatust on raske tagantjärele kindlaks teha. J. Adamsoni töökoormust (ta oli 1936–1940 Tartu 2. Gümnaasiumi direktor, 1935–1940 Tartu Ülikooli didaktilis-metoodilise seminaril ajaloo- ja kodanikuõpetuse õppejõud, 1927–1940 ajaloo õppekorralduse alalise toimkonna esimees) ja tema viljakust õppekirjanduse väljaandmisel arvestades ei ole ime, et kõik ta raamatud ei õnnestunud. Nii osutus 1935. aastal ilmunud uue keskkooli II klassi keskaja kursuses paremaks Eesti ajaloo osa, kuna üldajalugu oli kohati konspektiivne, kuiv, faktid osalt vigased.⁴⁰

Kahtlemata oli J. Adamson erudeeritud ajalooõpetaja, väga töökas ja ettevõtlik õppekirjanduse koostaja. Arvestada tuleb J. Konksu seisukohaga, mille järgi "J. Adamson oli vana kooli mees, kes tugines põhiliselt Venemaal enne 1917. aastat ilmunud metoodilisele kirjandusele, vähemal määral ka Saksamaal ja Austrias ilmunud uutele suundadele ajaloo õpetamisel".⁴¹

³⁸ V. Orav. J. Adamson, Uus aeg I. Üld- ja kodumaa ajalugu. Keskkooli III klassi kursus (7. õppeaasta). Tartu, 1936. H. 1 kr. 80 s. 145 lk. – Eesti Kool 1936, nr 7, lk 385–386.

³⁹ J. Konks, Kuuskümmend aastat koolitööl. Edasi, 2. dets. 1987, nr 276; E. Tuglas. Tartu päevik 1928–1941. Tallinn, 1996, lk 309.

⁴⁰ V. Orav. J. Adamson – Keskaeg. Üld- ja kodumaa ajalugu. Keskkooli II klassi kursus (6. õppeaasta), K/Ü "Loodus", Tartu, 1935, lk 1–176. H. 1, 30 kr. – Eesti Kool, 1935, nr 10, lk 470.

Tänapäeva lugeja võib J. Adamsoni, nagu mõne teisegi autori õpikutes kohati tajuda europotsentristlikku piiratust. Iseasi on, kas seda omaaegsed õpiku kasutajad tajusid.

J. Adamsoni 1934. aasta koolireformi järel koostatud õpikud on osalt koondatud sarjadeks nagu ajalugu progümnaasiumile I–V (1938–1939) ja ajalugu uuele gümnaasiumile I–III (1938–1939). Viimati mainitud sari koosnes neljast väljaandest.⁴² Moodustus enam kui 900-leheküljeline teos, mis hõlmas ajalugu ürgajast kaasaajani.

J. Adamson rõhutab liberalismi ja rahvas- te vabaduspüüdluste seost: "Nagu üksikisikule, nii nõudsid liberaalid vabadust ka rahvas- tele; poliitiline vabadus paistis neile teostatav olevat ainult sõltumatus ja terviklikus rahvusriigis."⁴³ Autor ei varja maailma taas süngestuvat õhkkonda: "Diktatuuride tekkimisele aitas kindlasti väga palju kaasa Maailmasõda, eriti aga temaga kaasnenud majanduslikud hädad, millest väljapääsu loodeti kindla käega juhtkonnalt."⁴⁴ Autor märgib, et Nõukogude Vene valitsemismeetodid on osalt jäljendamist leidnud fašistlikes diktatuurimaades. Indiviidilt oodatakse, et ta oma isikliku õnne ohverdaks rahvuse või klassi õnnele. Laiihaardelist pilti totalitaarsetes riikides toimuvast raamat siiski ei anna. Ka Eesti ohustatud olukorrast ei ole mööda mindud. Rõhutatakse, et Eesti on vastu Nõukogude Vene taotlustele garanteerida Balti riike sõjalise ja mittesõjalise kallaletungi puhul. Balti riikidel "ei ole agressiivseid kavatsusi ühegi maa suhtes, kuid nad on valmis kindlasti relvadega vastu astuma kõigile, kes peaksid ähvardama nende suveräänsust".⁴⁵ Need read olid kirjutatud suvel 1939 ja nii suubus ajalookursuse käsitus olevikku, otse päevade ja nädalatega küpsevasse katastroofi.

E. Asson kirjutas reformijärgsele koolile uue ja uusima aja õpikuid. Nii ilmusid 1936. ja 1937. aastal üldajaloo õpikud (koos Eesti ajalooga) keskkooli III ja IV klassile. 1937. aastal andis ta välja "Üldise ajaloo koos Eesti ajaloo ja kodanikuõpetusega" keskkooli V klassile. Kodanikuõpetuse osa põhines uuel põhi- seadusel, mis hakkas kehtima 1. jaanuarist 1938.

E. Assoni ühe viimase õpikuna ilmus 1939. aastal "Uus- ja uusim aeg. Progümnaasiumi IV ja reaalkooli II klassile". See oli heal paberil, eeskujulikult illustreeritud õpik. Üldse avaldas E. Asson 27 aastaga (1939. aastani) üle 30 õpiku (koos kordustrükkidega), sealhulgas üle 20 keskkooliõpiku. Suurem tähtsus oli tema töodel 1920. aastail, ent ka jägmisel kümnendil rikastas ta eesti õppekirjandust.

E. Assoni raamatutest õpiti aastakümnete jooksul. Selles suhtes ületas ta teisi autoreid. J. Sitska alustas küll varem, kuid tema teosed olid 1930. aastate lõpul kasutusel väga üksikutes koolides. E. Asson oli veendunud inimsoo edukäigus, vaatamata ajutistele tagasilangustele. Ajalugu liikus progressiivses suunas. Keskaegki oli "tee otsimine kitsikusest avarusele, pimedusest valgusele. Ja keskaja rahvad leidsid selle tee."⁴⁶ Karmilt kritiseerib ta äärmusliikumisi: "Fašistlikku liikumist iseloomustab toorele jõule toetumine, püüd maksma panna ühe erakonna diktatuuri. Fašistlik liikumine on sihitud eeskätt erakondade valitsemise vastu."⁴⁷

Magister Jaan Konks, ajalooõpetaja Tartu koolides, sõja järel ajalooõppejõud ülikoolis ja agraarajaloo uurija, avaldas aastail 1935–1939

⁴¹ J. Konks, Kuuskümmend aastat koolitööl. – Edasi, 29. nov. 1987, nr 274.

⁴² J. Adamson, Ajalugu gümnaasiumile. I. Gümnaasiumi humanitaarharu I klassi kursus. Tartu-Tallinn, 1938, 279 + 1 lk; J. Adamson, Ajalugu gümnaasiumile. II. Esimene osa. Gümnaasiumi humanitaar- ja reaalharu II klassile. Tartu-Tallinn, 1938, 133+3 lk; J. Adamson, Ajalugu gümnaasiumile. II. Teine osa. Gümnaasiumi humanitaar- ja reaalharu II klassile. Tartu-Tallinn, 1939, 208 lk; J. Adamson, Ajalugu gümnaasiumile. III. Gümnaasiumi humanitaar- ja reaalharu III klassile. Tartu-Tallinn, 1939, 311+1 lk.

Alates II raamatu esimesest osast on tiitellehel märkus: Haridusministeeriumi poolt koolidele tarvitamiseks lubatud.

⁴³ J. Adamson, Ajalugu gümnaasiumile. III. Gümnaasiumi humanitaar- ja reaalharu III klassile. Tartu-Tallinn, 1939, lk 22.

⁴⁴ Sealsamas, lk 164.

⁴⁵ Sealsamas, lk 181.

⁴⁶ E. Asson, Keskaeg. Tartu, 1918, lk 3.

⁴⁷ E. Asson, Üldine ajalugu. XIX s II pool ja XX s I veerand (gümnaasiumi lõppklassi kursus). Tartu, 1934, lk 199.

rea õpikuid nii Eesti kui üldajaloos, millest ilmus ka kordustrukke. Nii ilmus 1937/38. õppeaastaks uue ja uusima ajaloo õpik progümnaasiumi IV klassile (8. õppeaasta). Arvestades seda teost kirjutas V. Orav: "J. Konksi esimesed katsed koolikirjanduse alal näitasid juba küllalt selgesti, et uute ajalooõpikute autoris on tegemist tõsise pedagoogiga, soliidse pagasiga ajalooteadlasega, vilunud jutustajaga, ajaloo metoodika ja eesti uusima kirja-keele tundjaga. Viimane teos veel enam kinnitab seda."⁴⁸

Eesti ajaloo esitamiseks üldajaloo õpikutes ja Eesti ajaloo õpikute koostamiseks kujunesid 1930. aastail soodsamad tingimused. Olid hakanud ilmuma mahukad Eesti ajaloo üldkäsitlused. 1932. aastal ilmus Juhan Libe, August Oinase, Hendrik Sepa ja Juhan Vasara toimetusel "Eesti rahva ajaloo" I vihik. 1940. aastaks jõudis ilmuda 14 vihikut. Uurimuslikkuse ja süvenemisega paistis silma 1935. aastal üllitatud "Eesti ajalugu. I. Esiajalugu ja muistne vabadusvõitlus", autoriteks H. Kruus jt, peatoimetajaks H. Kruus. Teine köide "Eesti keskaeg" ilmus 1937. aastal H. Kruusi toimetusel, kolmas köide "Rootsi ja Poola aeg" 1940. aastal H. Kruusi pea- ja O. Liivi tegevtoimetusel. Õpikute koostajatele oli toeks ka "Eesti majandusajalugu I (toimetanud H. Sepp, O. Liiv ja J. Vasar), mis ilmus 1937. aastal. Eesti ajaloo õpetamise parandamist koolis taotlesid ka haridusorganid ja juhtivad riigitegelased.

1937. aastal ilmus magistrikraadiga Tartu ajalooõpetaja, hilisema Tartu ülikooli dotsendi Julius Madissoni, ajaloolasest Riigiarhiivi ja

Riigiraamatukogu direktori Gottlieb Peeter Ney, P. Tarveli ja J. Konksu "Ajalugu gümnaasiumile" I osa.⁴⁹

Eesmärgi püstitasid autorid järgmiselt: "Kui keskkoolis pearõhk langeb teatud konkreetsete üksiksündmuste ja -nähtuste jälgimisele ja suurte ajalooliste isikute vaatlemisele, siis gümnaasiumi ajalookursuse ülesandeks olgu selgitada sotsiaalse ja kultuurilise elu arenmiskäiku selle geneetilise seaduspärasuse seisukohalt ja eriti tundma õppida ühiskondliku korra peamisi arengumomente ning vorme maailmaajaloo tähtsamail ajastuil."⁵⁰ Leiti, et niisugune käsitluslaad eeldab sotsioloogilist vaatlemisviisi ja teatud sotsioloogiliste põhimõtete rakendamist õppetöös. Pearõhk oli ühiskondliku elu vormide geneetilisel vaatlusel ja eri ajastute vaimse kultuuri peajoonte selgitamisel. Veidi teisiti läheneti Eesti ajaloole muistisel iseseisvuse ja vabadusvõitluse ajastul: käsitlus oli siin süstemaatiline, keskkoolis omandatud teadmisi süvendav ja täiendav. Silmas oli peetud ajalooteaduse uusimaid seisukohti.

Esiaja ja Vana-Idamaa käsitluse oli koostanud J. Madisson kohati raskepärases sõnastuses, kuid huvitavate ja harivate üldistustega. Kreeka ja Rooma ajaloo autoriks oli avarate teadmistega G. Ney.

P. Tarvel kirjutas varase keskaja ajaloo. Käsitluse algul oli reljeefne, sünteesiv kokkuvõtte järgnevast: "Järelikult iseloomustab antiikajale järgnevat ajastut ühise Vahemere-äärse antiikse kultuuripiirkonna asendumine kolme kultuurikeskusega (Lääne-Euroopa, Bütsants, islami ala), millest kaks esindavad kristlikku ja üks islami kultuuri. Samal ajal läks Süüria ja Põhja-Aafrika siirdumisega islamiusulise kalifaadi võimu alla kaotsi ka Vahemeremaa-de senine majanduslik ühtlus. Lääne-Euroopa eraldus mõneks ajaks majanduslikult kõrgemalseisvaist idapoolseist maadest ja kujunes muust maailmast eraldi seisvaks kristlik-feodaalseks maailmaks, kus pääses kehtima rangele seisuslikkusele toetuv ühiskondlik-poliitiline kord (läänindus)."⁵¹ J. Konks koostas õpikule Eesti ajalugu käsitlevad osad. Viimaste sisu kontrollisid professor Harri Moora ja professor H. Kruus.

⁴⁸ V. Orav, J. Konks, Uus aeg ja uusim aeg. Ajaloo õpperaamat progümnaasiumi IV klassile. Eesti Kirjanduse Selts. Tartu, 1937. H. 2 kr. – Eesti Kool, 1938, nr 1, lk 68.

⁴⁹ J. Madisson, G. Ney, P. Tarvel, J. Konks. Ajalugu gümnaasiumile I. Humanitaargümnaasiumi I kl. kursus. 1. vihik. Tartu, 1937, 144 lk. 2. vihik ilmus 1938. aasta märtsis ja sisaldas leheküljed 145–315 + 1.

⁵⁰ J. Madisson, G. Ney, P. Tarvel, J. Konks. Ajalugu gümnaasiumile I. Humanitaargümnaasiumi I kl. kursus. Tartu, 1937, lk 307.

⁵¹ J. Madisson, G. Ney, P. Tarvel, J. Konks. Ajalugu gümnaasiumile I. Humanitaargümnaasiumi I kl. kursus. Tartu, 1937, lk 183.

Kuidas suutsid 10. kooliaasta õpilased kõike pakutut vastu võtta? See valmistas muret autoritelegi. Kuid uus humanitaargümnaasium pidigi õpilastele esitama suuremaid nõudmisi kui 1922. aasta keskkooliseaduse järgne gümnaasium. Oli ju koolireformi üks eesmärk, et ülikool võiks noorte üliõpilaste eelteadmistega rahul olla. Kahjuks andis uus gümnaasium oma esimese ja ainukese lennu 1940. aastal.

Autorite kollektiivi, kuhu võeti juurde ka uusi liikmeid nagu P. Hinnov ning rahvaluule- ja kirjandusteadlane Linda Annist, hoolsa töö tulemusena kujunes õpikusari "Ajalugu gümnaasiumile I–III", mille osadest ilmus ka kordustrükke.⁵² Sari ei kujutanud endast ideaalõpikut, kordustrükkides tehti lühendusi ja parandusi, milleks kasutati ka Richard Kleisi abi. Aga sellisenagi esindab see 1930. aastate eesti ajalooõpiku tipptaset. Tuleb hinnata autorite maksimalismi, usku õpilaste ja õpetajate suutlikkusesse ja töötahtesse. 1940. aastal peeti paljude ilmunud üldajaloo õpikute hulgas parimaks "Ajalugu gümnaasiumile" (P. Tarvel koos kaasautoritega).⁵³

Raamatuaastal 1935 esines J. Tork ettekan dega eesti õpiku 150-aastasest ajaloost. Ta väitis, et "eesti kooliraamat on praegu paremaid Euroopas. Vähemalt ei tarvitse meie häbene da enam oma õpperaamatu pärast mitte ühegi teise rahva ees."⁵⁴ Hinnang kehtis ka parimate eesti ajalooõpikute kohta.

Eesti Vabariigi algaastail ja 1920. aastail pandi alus Eesti keskkooli algupärasele ajalooõpikule. Uued õpikud juurutasid Euroopa väikeriigile omast mõtteviisi. Eestlaste ajalookäsitlusele oli üldine negatiivne hoiak vallutus sõdade suhtes, rahvusliku rõhumise ja väike

rahvaste anastamise taunimine. Kui E. Asson oma õpikus tõi sõna-sõnalt ära USA presiden di T. W. Wilsoni 14 punkti (maailmarahu programmi), siis kindlasti ka sellepärast, et see dokument kuulutas väikerahvastele enesemääramise õigust.⁵⁵ Üldiselt hinnati evolutsiooni, tehnika ja teaduse võidukäiku, inimeste vabadust ja ettevõtlikkust. Üldhinnang Suurele Prantsuse Revolutsioonile oli kõrge. Progressiideed rõhutades ei varjatud ka edenemise varjukülgi. Nii leidis J. Sitska, et tsivilisatsioonihüvede kasvust hoolimata ei ole rahvad sajandeid kestnud töös ja võitluses õnnelikumaks saanud.⁵⁶

Eesti ajalugu käsitledes taotleti Eesti-kesksust, püüti kirjutada eestlaste ajalugu, nii nagu seda siis mõisteti. Kuid eriti vanemate autorite töödes ilmn es kohati veel iseseisvuseelseid mõttemalle. 1920. aastate keskpaigaks läks õpikute koostamine juba peaaegu täielikult tegevajaloolaste-professionaalide, s.h ajalooõpetajate kätte.

Sõjaeelse Eesti ajalooõpiku omapärane, isegi ebatavaline saatus seisneb selles, et see õpik säilitas oma vaimse sõnumi ja värskuse kauem kui õpikutele tavaline – isegi teisele-kolmandale põlvkonnale. Rahvusteadvuse, alternatiivse ajaloopildi säilitajatena oli neil õpikuil oluline osa, nende säilinud eksemplare võeti aastakümneid kätte erilise huvi ja tundega.

Tänapäeva ajalooõpikute koostajad ei saa aastakümnetetaguseid raamatuid otsese eeskujuna kasutada. Ei ole mõtet neid ka uuesti trükkida avaldada. Kuid mõõtu võtta ja võrrelda saab: kuidas olid ja on praegu lood üldistustaseme, jutustamisoskuse, näitlikustamise ja sellega, mis teeb ajalooõpiku täisväärtuslikuks – tema huvitavusega.

VÄINO SIRK (1942)

TA Ajaloo Instituudi vanemteadur, ajaloo osakonna juhataja. Peamine uurimissuund: Eesti hariduse ja haritlaskonna ajalugu

⁵² P. Tarvel, J. Madisson, L. Annist. Ajalugu gümnaasiumile II. Teine lühendatud ja parandatud trükk. Tartu, 1939, 303 lk.

⁵³ A. Annist, J. Roos, J. Käis, Eesti populaarteaduslik kirjandus. Kuidas see on arenenud ja mida pakub see praegu. Tartu, 1940, lk 125.

⁵⁴ Meie Maa. 1. nov 1935, nr 127.

⁵⁵ E. Asson, Üldine ajalugu. XIX s. II pool ja XX s. I veerand (gümnaasiumi lõppklassi kursus). Tartu, 1934, lk 171–175.

⁵⁶ J. Sitska, Ajaloo algõpetus. Tallinn, 1923, lk 109.